

БАГАТОЗНАЧНІ ТЕРМІНИ «КОРДОН» І «ТЕРИТОРІЯ»: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Лазарчук Д. С.

здобувач ступеня «Доктор філософії»

за спеціальністю 035 – Філологія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

*Науковий керівник: **Загнітко А. П.***

доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України,

дійсний член Наукового товариства Шевченка,

професор кафедри загального та прикладного мовознавства

і слов'янської філології

Донецький національний університет імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Сьогодні різні фізичні, політичні, соціальні, культурні та інші простори тісно переплітаються між собою. Не стає винятком і прикордонна термінологія, терміни й поняття якої у цьому контексті відіграють важливу роль у формуванні уявлень про організацію простору. Серед аспектів вивчення прикордонних термінів заслуговує на увагу лінгвокогнітивний. За такого підходу термін є елементом комунікації, що виконує функцію передачі точної інформації в науковому контексті. Лінгвокогнітивний аспект сфокусований на встановленні зв'язків між процесом творення термінів та особливостями уявлень про нього в науковому світогляді.

Багатозначність термінів – досить суперечливе питання у лінгвістичній науці. Так, Державний стандарт України визначає однією з головних ознак терміна «однозначну відповідність терміна поняттю» [5, с. 15], фактично заперечуючи його багатозначність. У своїй монографії М. Вакуленко розставляє ознаки терміна за критерієм важливості, вважаючи, що дев'ять з одинадцяти ознак терміна – однозначність [3, с. 32]. Деякі науковці припускають наявність полісемії у термінах, зокрема Н. Нікуліна [8]. Цю думку підтримують З. Куньч та Л. Харчук, зауважуючи, що будь-яка терміносистема розвивається відповідно до мовних законів, а полісемія – це природне та закономірне явище [6, с. 22].

Багатозначність термінів ускладнює їх інтерпретацію в різних контекстах. Не виняток і прикордонна термінологія, яка для її розуміння й аналізу вимагає застосування когнітивного підходу. Розгляньмо терміни «кордон» та «територія». Для того, щоб виявити їх концептуальну полісемію, важливо застосовувати не лише аналіз лексикографічних праць,

а й досліджувати приклади вживання того чи того терміна у певному контексті.

Термін «кордон» Академічний словник української мови тлумачить так: «1) межа, що розділяє території держав // межа між чим-небудь; 2) прикордонна або інша військова сторожа»[1]. Ширшу характеристику терміну «кордон» дає Тлумачний словник: «1) лінія, що розділяє території сусідніх держав; 1.2) умовна лінія, що розділяє суміжні території (області, володіння, ділянки і т. ін.); межа між чим-небудь; 2) перен. Те, що відділяє, відрізняє і т. ін. одне від одного, розмежовує що-небудь; 2.2) те, що обмежує поширення, вплив, розвиток чого-небудь; 3) прикордонна або інша військова сторожа; варта; 4) біол. Спосіб формування плодових дерев, коли стовбуру та основним гілкам надають виразної витягнутої форми» [10].

Отже, ці тлумачення вказують на багатозначну природу терміна «кордон». Словник української мови акцентує на основних значеннях, які важливі в контексті управління та охорони території, а от Тлумачний словник демонструє широту застосування цього терміна – від географічних меж до метафоричних та спеціальних позначеннях у біології.

Функціонування терміна «кордон» відбувається різних контекстах, зокрема у прикордонному, біологічному, інформаційному, літературному тощо. Наприклад, у прикордонному контексті: «В основі існування сучасних кордонів держав-членів світового співтовариства лежать принципи непорушності і недоторканності державних кордонів, недоторканності та цілісності державної території, особлива стабільність договорів про кордони» [7, с. 51] термін «кордон» набуває значення складного концепту, який об'єднує декілька взаємопов'язаних когнітивних моделей. Кордон тут: просторова межа, яка розділяє території держав; символ суверенітету та незалежності держави; межа, яка узаконена договорами та міжнародними угодами; результат домовленостей, які є основою для безпеки держави. Термін «кордон» також можна інтерпретувати як межу знання та дисциплінарних можливостей, наприклад, у такому контексті «У майбутньому вища математика буде майбутнім кордоном біології, а біологія – майбутнім кордоном математики» [11].

Отже, належність терміна «кордон» до різних концептуальних доменів вказує на можливість людської свідомості проєктувати знання з фізичної реальності (межа території) на певні абстрактні поняття (межі впливу, межі розвитку).

Термін «територія» в Академічному словнику української мови має декілька тлумачень: «1) частина земної кулі (суходіл, води й повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу; 1.1) частина якої-небудь країни (область, район

і т. ін.); 2) земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою тощо; 2.2) простір, на якому поширені певні явища» [1]. Тут термін «територія» інтерпретовано як фізичний простір, що належить певній державі чи адміністративній одиниці; замкнений простір із чіткими межами. Словник іншомовних слів подає наступні дефініції: «1) певна частина земної поверхні з визначеними кордонами або межами; 2) особлива адміністративна одиниця у деяких колоніальних системах управління; 3) у США та деяких інших федеративних державах адміністративний округ» [9]. Ці дефініції ілюструють процес категоризації, тут «територія» позначає певний тип простору (фізичний, адміністративний, політичний), який організований відповідно до соціальних чи географічних принципів.

У контексті: «Тому держава із самого моменту появи мала потребу в закріпленні правового статусу своєї території» [7] термін «територія» інтерпретовано як фундаментальний елемент держави, який важливий для її існування та суверенітету.

Термін «територія» означає не лише фізичний простір, а й може бути інтерпретований як вразлива внутрішня реальність чи особистий простір людини, наприклад: «Тобі кажуть “це – постмодернізм”, ти киваєш у відповідь і знову поринаєш в очікування – тобі не пощастило, це дуже вразлива територія, це сама дійсність, але вона твоя» [2]. У цьому контексті вразливість території відображає концептуальну рису межі: з одного боку вона захищає, а з іншого піддається ризику вторгнення. Таким чином, у цьому контексті «територія» передає емоційну чи ментальну нестабільність.

Отже, терміни «кордон» та «територія» характеризуються багатозначністю та широкою адаптованістю в різних галузях знань та контекстах. Ці терміни – основні концепти, які описують символічний та фізичний простір у різних контекстах, а їх значення залежить від сфери використання. Функціонування термінів «кордон» та «територія» відбувається у буквальному сенсі (прикордоннологія, біологія, географія тощо), а також у метафоричному (межі знань). Таким чином, «кордон» та «територія» відображають не лише фізичні межі, а й структурують абстрактні ідеї, що сприяє багатовимірному осмисленню реальності.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum11.com.ua/> (дата звернення: 01.12.2024).
2. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості: Спроби. Івано–Франківськ : Лілея–НВ, 1999. 124 с.
3. Вакуленко, М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. ДСТУ 3966:2009. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [Текст]. Чинний від 2009-30-10. К. : Держстандарт України, 2001. 28 с.
6. Куньч З., Харчук Л. Полісемія в українській електроенергетичній термінології. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології»*. 2016. № 842. С. 77–81.
7. Купрієнко Д., Дем'янюк Ю., Діденко О. Державна територія і державний кордон : навч. посіб. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. 256 с.
8. Нікуліна Н. Явище полісемії в термінознавстві (на матеріалі транспортної термінологічної мегасистеми). *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології»*. 2016. № 842. С. 96–99.
9. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. XV, [1], 662 с
10. Тлумачний словник української мови. Томи 1–14 (А-ПРЕФЕ-РНЦІЯ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0> (дата звернення: 01.12.2024)
11. Яворська Ю., Зорина О. Застосування вищої математики у біології. The current state of development of world science: characteristics and features : матеріали І Міжнар. науково-теорет. конф., м. Лісабон, 4 черв. 2021 р. URL: <https://doi.org/10.36074/scientia-04.06.2021> (дата звернення: 04.12.2024).